

Ces vieux palais, ces vieux arcs que tu vois — Et ces vieux murs, c'est ce que Rome on nomme: Nézid e vén palotákat, íveket — És oszlopokat; ez itt Róma romban. (Du Bellay: Róma régiségei). Ez a fordítói igazmondás kivált olyan bonyolult, intellektuális finomságú versekben kapja meg teljes igazolását, mint Scève költeményei. Az ő szökepinek burjánzását Rónay a hasonlított, a belső élményre vezetí vissza és a mondani-valót tömörebben, feszesebben fejezi ki „Plus tost seront Rhosne et Saone desjoints”: Saône a Rhône-nal hamarabb szakít — írhatja, minthogy az eredeti képei a szerelmi állhatatosság gondolatát érzékeltetik. Lemetszi a költőszavak sallangjait, telítettebbszavakkal hangsúlyozza az alapélményt: Le sens et l'ame y furent tant ravis: „S úgy beléajult az érzék s a lélek”. Erős intellektuális érzék kell ahhoz is, ahogy a szatirikus elemeket visszhangozza: „Lábaiddal vívni bölcsebb — Gyúrva szelet s levegőt, — Mint ha ütnek vagy ha ölnék, — Mert nem léptél meg előbb.” (Passerat: A senlisi nagy nap). A szójáték szellemességét is telitalálattal úti vissza: „L'un chante des sonnets l'autre danse aux sonnettes” „Rímet pattant amaz, emez meg rímre pattan” (Passerat: Thulène udvari bolond halálára.) A magyar szöveg a franciánál, igen helyesen, érzékletesebb és realisabb, — különösen a szatírákban. Marot alvilági Minos-a „... juge, condamne, ou defend — Ou taire faict quaud la teste lui fend” magyarul mégis jobban meghökent, mert „... ő ítél itt, fölment vagy elmarasztal, — S kuszt rendel, ha fület repeszt a nagy zaj.” A fordításokból talán az eredeti irracionális elemei maradnak el leginkább: pl. a zeneiség — Pontus de Tyard: Nyugalom atyja kezdetű szonettjében az átültetés festősége sem vigasztal ezért — vagy néha az érzelmi zöngé. Baif a róza és a leány hasonlóságáról szólva — „Souviens toy qu'il te faut viellir, — Et que tu flétriras comme

elle” — a hangok muzsikájával melankólikus bájt ad a befejezésnek, de magyarul ez csak didaktikusan hangzik: „Te is megvénuész, ne feledd, — S mint rózsáé a hervadásod.” (Jó lett volna megemlíteni a jegyzetekben, hogy a fordítás a franciának csak részlete.) Tóth Árpád Desportes fordítását ma is jobban szereljük, mert szabadabb ugyan, de benne van az eredeti fennkölt pátosza: „Un chemin si nouveau n'étonna pas jeunesse, — Le pouvoir lui faillit, mais non la hardiesse, — Il eut pour le bruler des astres le plus beau... (Sonnet à Icare). Rónay: „Vakmerő volt az út, de nem félt ifjú lelke, — Csupán hatalma volt kevés, nem hősi kedve — S a legszebb égitest perzselte holtra őt.” Tóth: „Az új hallatlan úttól a gyermek meg se döbrent, — Tudása nem röpiült még, de bátor szíve röppent, — S íme! a Legszebb Csillag tüze égette meg!” Másutt Rónay finoman tud hangot adni a lélek ősvilági borzonságainak, l. Jodelle: Mint aki elveszett... indítású szonettjét, és tud zengeni a legtisztább líra telt hangján is: „Csobogjon víz közötte, — Susogjon fű örökre, — Víz habját ontva, hű — Zölddel a fű!” (Ronsard: A maga választotta sírról).

Mennyire modernek a francia reneszánsz költők! Rónay György könyve kellett ahhoz is, hogy ráeszméljünk, hol keressük sok mai költő nyelvi varázslatának, gondolkodni is serkentő lírájának előzményeit. Különben a kötet fejlődést mutat az igen szép *Új francia költők*-höz képest is. A fordítások teljesebb képet adnak, bevezetője pedig, noha minden során érződik a fitogtatás nélküli erudíció, élményszerűbb, egyetlen lendületű, és francia tanulmányok mintájára, a megfelelő helyen pár sort vagy strofát idéz, — természetesen verses fordításban. Vajon a francia költészet melyik korszakának hasonló remek tolmácsolásával örvendeztet meg bennünket legközelebb a szerző?

Rába György

NAGY MAGYAR ELBESZÉLŐK

(A mi írónk, 5.) *Ajánló könyvismertetések a szépirodalom tanulmányozásához.* Összeállította az Országos Széchényi Könyvtár bibliográfiai osztálya. Szerkesztette: D. Szemző Piroska. Budapest, 1955. 144 l.

Igen érdekes és hasznos, bár ugyanakkor aggályos kérdéseket is fölvető új műfajt kezdeményezett az Országos Széchényi Könyvtár bibliográfiai osztálya, amikor „irodalmunk haladó hagyományainak megismertetésére” frói arcképsorozatát indított, az elolvasásra ajánlott művek részletes ismertetésével. A sorozat végső célja nyilvánvalóan az, hogy a legszélesebb olvasóközönséget — ha nem is „a szépirodalom

tanulmányozására”, mint ahogy a füzet alcíme mondja — de legalább az ajánlott művek elolvasására ösztönözze. Ez a szép szándék jól beleillik a könyvtár programjába, s dicséretére válik országunk legnagyobb könyvtárának, hogy ezt a nemes törekvést új módszerekkel, eredeti eszközökkel is szolgálni kívánja.

Persze, a legjobb ismertetés, a legkiválóbb frói arckép sem pótolhatja maguknak a

műveknek az elolvasását. Ezzel a füzet összeállítói is tisztában voltak. Karinthy Frigyes ismertetésében olvasható ez a önvallomás: „Mindaz, amit e novellákról, idézett kötetekről mondtunk, csak elszegényíti a művet. Karinthyt nem kritikákból, (hanem) könyveiből kell megismerni” (113. l.) Ez természetesen minden íróra érvényes, mégis helyes a füzetnek az az alapelve, hogy egy-egy jól megírt, érdekes írói arckép alkalmas lehet az olvasók figyelmének felkeltésére, és a helyesen megoldott könyvismertetés nem egy érdeklődőnek kedvet adhat arra, hogy magával a művel is megismerkedjék. A kiadványnak ezen kívül irodalomtörténeti értéke is van, hiszen írói arcképeket rajzol meg egy adott korban. Az irodalomtörténeti teljességet azonban a kiadó különleges feladata befolyásolja, bizonyos hiányosságok és korlátozottságok formájában, amelyeket az olvasó a címhez képest felfedez a füzetben.

Először is a „Nagy magyar elbeszélők” cím alatt csak a múlt század második felétől 1945-ig működött írónkról van szó. Azok közül is hiányzik Mikszáth, Jókai, Móricz Zsigmond és Bródy Sándor, akikre a sorozat — a bevezetés szerint — külön kötetet szentel. A feldolgozott 13 írótól is (Tolnai Lajos, Eötvös Károly, Gárdonyi Géza, Tömörkény István, Móra Ferenc, Thury Zoltán, Ambrus Zoltán, Kaffka Margit, Hunyady Sándor, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes, Pap Károly és Gelléri Andor Endre) csak a *novellákat* ismerteti részletesen a füzet, a regényeket nem, s a novellás kötetek közül is csak az 1945 után megjelenőket vagy újra kiadottakat. Így természetesen hiányos és kissé egyoldalú mozaik alakul ki az arcképsorozatból, de a kötet sajátos célja — az ismertetett írók haladó értékű hozzáférhető műveinek ajánlása elolvasásra — indokolja ezt az önkéntes leszűkítést. Amellett — ismerjük el — a füzetben ismertetett elbeszélők nagy része irodalomtörténetírásunk és kritikánk mostohagyereke. Vagy jelent meg valahol újabb keletű érdemleges méltatás Eötvös Károlyról, Tömörkényről, Ambrusról, Pap Károlyról, vagy akár Móráról, Karinthyról? Ebből a szempontból a kiadvány hűzágatóló szerepet tölt be, s valóban a haladó hagyományok megbecsültetését mozdítja elő.

A kiadónak egyébként joga van a megkötésekhez. Nem ártott volna azonban, ha a címlap pontosabban tájékoztat a füzet tartalmáról. Ugyancsak helyes lett volna közölni az írói ismertetések szerzőjének (vagy szerzőinek) nevét is: az olvasónak, hogy úgy mondjam, joga van ahhoz, hogy tudja, kinek az írását olvassa.

A kiadvány képviselte műveltségterjesztő műfaj tehát — az írói portréval egybekötött „ajánló könyvismertetés” — elvileg nem kifogásolható, gyakorlatilag pedig hasznos. Csupán az lehet a kérdés, hogy a füzetben kialakított formája, módszere helyes-e.

Az egy-egy írónak szentelt fejezetek három részből állnak. Az első rész az író *életrajzát* ismerteti. Ezeknek az életrajzoknak egy része meglehetősen szegényes, más részük határozottan érdekes, alapos, s emellett szinte irodalomtörténeti értékű, mert éppen a kiadványban szereplő írók életét az irodalomtudomány se igen dolgozta fel. Hányan tudják például az irodalomtörténetben nem szakember olvasók közül, hogy Thury Zoltánnak, a proletariátus egyik első ábrázolójának Kőpe Zoltán volt az igazi neve, — hogy Eötvös Károly börtönt szenvedett függetlenségi mozgalomban való részvételért, — hogy Móra Ferenc földrajz-termesztetrajz szakos tanárjelölt volt a pesti egyetemen, — hogy Krúdy Gyulának mennyi baja volt a kiadókkal, — hogy Pap Károly milyen ellentétben állt a hagyományokhoz ragaszkodó családjával, — hogy Gelléri Andor Endre képzett lakatos volt stb. Külön érték az életrajzokba beleszórt számtalan dokumentum, önvallomás, idézet. A szerző (vagy szerzők), hacsak lehet, magát az íróról szólaltatja meg életére és életfelfogására vonatkozóan. Igen érdekesen mutat rá egyik-másik elbeszélőnknek az életkörülményekből fakadó fejlődésére; például Tömörkénynél az újságíró korában írt rendőri riportok kerekedtek később tárcákká, rajzokká. A sok értékes adat feledteti az életrajzok néhány pontatlanságát (pl. azt, hogy Gárdonyinak hol az édesapját, hol a nagyapját teszi meg szabadságharcos fegyvergyárosnak, 21–22. l.).

A füzet szépen bizonyítja, hogy a dokumentált, jól megírt életrajz nagymértékben hozzájárulhat az író *trónak* és *művének* megértéséhez. Ez a kiadvány egyik hasznos tanulsága.

Az írói fejezetek második része következőlegesen az író *világnézetét*, *eszméit* fejtegeti. Ezek a legértékesebb részletek a kiadványban. Nem mintha a szerző (vagy szerzők) merészen új állításokat kockáztatna meg, és stílusban sem tör bravúrra; de világos, értelmes képet, ideológiai szempontból helyes értékelést igyekeznek adni mindegyik íróról. Vannak finom megfigyelései, bátor megállapításai is, és nemegyszer szinte elsőnek kísérel meg egyik-másik író eszmei értékelését a marxista—lenini irodalomszemlélet mérlegén (pl. Hunyady Sándornál vagy Pap Károlynál). Az eszmei értékelés — akárcsak az életrajzok — elsősorban az írók pozitív vonásait, haladó értékeit emeli ki, s csak tapintatosan érinti a negatívumokat. (Pl.

nem mondja ki határozottan, hogy Eötvös Károly múltba-forduló romantikus anti-kapitalizmusa tulajdonképpen reakciós volt.) Ahol szükséges, ott a szerző okosan magyaráz is, értelmez, kihüvelykezi az eszmei mondanivalót az olvasó számára (pl. Karinthy humor-szerkijéinél).

Persze, nemegyszer vitába lehetne szállni a kiadvány megállapításaival. Mi értelme van például annak, hogy Gárdonyi *A lámpás* c. regényét Ady verseivel hasonlítsuk össze? (22. l.) Az *én falom* írójának *Március* c. írásában nyilván nem az a szomorú, hogy az uraság fia nem járhat meztláb, hanem az, hogy a szegény falusi gyerekeknek úgy kell járniuk. A Krúdyról szóló ismertetésben az egyik mondat úgy hangzik, mintha a szerző a realizmust a gyomor szeretetével azonosítaná („Az élet tényeit visszatükröző novella ne tévessze meg az olvasót: Krúdy ennek ellenére sem lett igazán realista, nem lett későbbi éveiben sem a jógyomrú Kalkuttai az ideálja, vagy a konyharemeket asztalra varázsló Zsanet...” 102. l.). Félreérthető az is, amit Karinthyról ír: „Tömeg és egyén ellentétjében az egyén pártján van” (106. l.), — mintha tömeg és egyén antagonisztikus ellentétben állna egymással! (Karinthy ideológiai értékelése egyébként is zilált, rendezetlen.) Vannak a füzetben merész összehasonlítások is. Például: „Bár Mikszáthot széles társadalmi ábrázolása Tömörkényi elé helyezi, parasztszemlélete romantikus; Gárdonyi paraszt-poézisének középpontjában az a tanító áll, aki szubjektív érzelmeivel idillivé egyéníti a parasztok világát. *Tömörkényi mindkettőnél tovább jutott...*” (37. l.)

Az ilyen szórványosan előforduló vitás mondatok mellett számtalanszor igen találó, pontos, tömör megállapításokat kapunk az írókról. Pl. Móráról ezt írja: „Minden elbeszélő művét a témák, ötletek gazdagsága, a színes képzőanyag, a stílus- és mondatformálás művészi egyszerűsége jellemzik” (52. l.) Ambrus Zoltán felfogását így foglalja össze: „Fölmérte és a társadalomfilozófus hozzáértésével helyénvalónak találta a nemesi, a dzsentrivilág letűnését, a polgári korszak eljöveteletét és vele a társadalom szocializálódásának megindulását” (76. l.). Ha arra gondolunk, hogy elbeszélő íróink legtöbbször az újságírásból nőtt íróvá, fölmérjük az ilyen megjegyzés helyességét is: „Az újságíró hivatás a század elején életformát is jelentett” (105. l.). A századforduló íróit jól jellemzi ez a megállapítás: „Forrongó lelkeletük, haladó szellemük és külső környezetük kényszerítő hatása alatt kettősség és az ellentmondások állandó harca jellemezte helyzetüket, művüket” (89. l.).

Az írói portrék harmadik fejezete — a tizenhárom szerző megismertetelt; de így is furcsa

és értelmetlen „Elbeszélő. Elbeszélés” cím alatt — az írók munkásságát ismerteti átfogóan, részletesen pedig elolvasásra ajánlott, 1945 után megjelent elbeszélés-köteteiket, illetőleg azok legjelentősebb elbeszéléseit. A cselekmény szerinti műismertetések intelligensek, megbízhatóak, alkalmasak az érdeklődés fölkeltésére. Kétségtelen, hogy a szerző (vagy a szerzők) kiválóan tájékozott, egy nagy könyvtár bibliográfiai anyagának birtokában alkotta meg az arcképeket. Egészükben véve a legjobban, legalaposabban Móra, Thury, Kaffka és Krúdy ismertetése sikerült, különösen Krúdy elemzése szép, átél, finom.

Az egyes írók és az egyes kötetek ismertetését kissé szeszélyes *bibliográfia* zárja le. Válogatásának szempontja nem világos; 1945 előtt megjelent kritikák is bőven szerepelnek benne, ugyanakkor például sehol sem említi a *Ködlovagok* című, 1941-ben megjelent tanulmánykötetet, amely jórészt ugyanezekkel az írókkal foglalkozik. A népszerűsítő kiadványt jól egészítik ki az írói arcképmások, kézirat-reprodukciók.

A tartalmas füzetnek a *stílus* a gyenge pontja. Nem vitás, hogy egy széles tömegeknek szóló, irodalmi műveltséget terjesztetni kívánó kiadvány stílusának kifogástalannak, vonzónak kell lennie. Nem tudom, egy vagy több szerző írta-e össze a füzet szövegét, de az bizonyos, hogy az egésznek a stílusán előmlik valami intelligens mondanivalót közvetítő, nem is erőtlenségre, de sajátosan felületese és modoros, nemegyszer elavultnak ható kifejezőmód. Nemcsak a meg nem magyarázott (már pedig ilyen kiadványban magyarázatra szoruló) fogalmakra gondolok — amilyen például a „romantikus antikapitalizmus” vagy a „tárca” (mert mit mond a mai fiatal olvasóknak az, hogy „a tárcavonal fölött” vagy „alatt” jelenik meg valami, vagy az a kifejezés, hogy Móra „a vonal alá kényszerült”?), nem is csak a *tárgy* szó elavult használatára a helyes irodalomelméleti műszó, a *téma* helyett; hanem a nyilvánvaló magyartalanságokra (az analízis és a napszám *történet*, az író *megérzékeltet* valamit, az atheista olvasmányok *elkövetkeznek*, a függetlenségi politikát *feladják*, a nép *alatt* parasztot értenek, a konjunktúra *eluralkodik*, bizonyos novella-sorozat a mű kétharmad részét *képezi*, az ismertetésre *helyezi* a *súlyt* stb.), az értelmetlenül fogalmazott vagy váratlan, modoros szófűzéssel befejezett mondatokra, a megértést megnehezítő költőszó-elhagyásokra, az állítmány és a vonatkozó névmás helytelen egyeztetésére (többes számú főnév után egyes számú névmás) és az értelemzavaró sajtóhibákra. A névelő elhagyásából (könyvcímek, intézmények, évszámok előtt) nem-

egyszer humoros értelem lopakodik be a szövegbe; pl. Gárdonyi: *Az én falum* c. kötetét Dante adta ki, s 1935-ben ugyancsak „Dante ifjúsági kiadványt készít belőle” (27. l.).

Az említett szépséghibákat nem számítva, a Széchényi Könyvtár kiadványa valóban hasznos és értékes vállalkozás. Ugyis kevés ilyen fajta mű jelenik meg mostanában. Pedig diákkoromból emlékszem, milyen gazdag irodalmi tájékoztatást köszönhetünk Schöpflin Aladár tömör íróportréinak, a Benedek Marcell szerkesztette világirodalmi miniatűröknek, a Dante kiadó rövid íróismertetéseknek. A nagyközönség széles rétegei nem igen olvasnak tanulmányköteket egy-egy íróról, a folyóiratok bírálatait sem kísérik mindig figyelemmel. Kell hát az ilyen kiadvány.

Ehhez képest inkább azt a kérdést kell fölvetni: eljut-e a Széchényi Könyvtár

GOZSDU ELEK: NEMES ROZSDA

Bevezette Lukácsy Sándor. Válogatta Miklóssy János. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest 1955.

Valamikor a XVIII. sz. végének magyar költőit aszerint osztottuk különböző csoportokra, hogy gondolkozásukban, de még inkább műformáikban melyik idegen irodalom mintáit követték. Voltak latinosok, németek, franciások. Valóban primitív felosztás volt: külsőleges, a dolgok lényegéről semmit sem mondó, olyasféle, mint a növénytanban Linné rendszere.

Elvetettük a felosztás ilyen módját; ez helyes, de érdemes gondolkodni arról, hogy volt azért valamilyen haszna is annak, meg arról, hogy mutatis mutandis hogyan lehet mélyebb és így jogosulttá is tenni az ilyesfajta rendszerezést. A haszon többek között abban volt, hogy egyrészt — minden rendszerezés általános haszna — a még hibás szempontból való részekre bontás is hozzásegít az egész megismeréséhez, másrészt ezt is csak úgy lehetett megcsinálni, hogy előbb sok mindent ki kellett kutatni, fel kellett deríteni, harmadrészt a megteremtett rendszer további kutatáshoz adott irányt és ösztönzést. Az első haszonnak örültek a tanárok, akiknek diákjai fújták, hogy a németesek: Dayka Gábor, Anyos Pál stb., a második és harmadik gyakorlati nyereség az volt, hogy Császár Elemér és névtelenebb társai rengeteg adatot, vonatkozást derítettek fel és hagyományoztak ránk.

Ez az utóbbi az, amit a mi korunknak kellene, illetve kell elvégezni a XIX. sz. utolsó harmadának irodalmában. És közben nem szabad kidobni kutató intézetünk

füzete a nagyközönség kezébe? Van-e elég példány belőle? Meg van-e szervezve, hogy ne csak azok kezébe jusson el, akik úgyszólván olvasnak, hanem a ritkán olvasók, a tájékozatlanok számára is jó tájékoztatást nyújtson? A füzet ára — 14 forint! — egyáltalában nem szolgálja ezt a célt! Inkább legyen kevésbé finom a papírjuk, kisebb a betűjük, de tegyük mindenki számára hozzáférhetővé az ilyen típusú kiadványokat!

Az irodalomtörténetírás számára a füzet végső tanulsága az, hogy a „nagyok” mellett, Vajda, Mikszáth, Ady, József Attila és Móricz Zsigmond korában, még egész sereg szociális érzékű, korának társadalmával vívódó író kereste az irodalmi fejlődés és a társadalmi haladás útját. Olyanok is, akiket korukban nem értékelték, elfeledtek, — olyanok is, akiket ma se becslünk meg eléggé.

Makay Gusztáv

és — szobáink ablakán a félszázaddal előttünk járók módszereit sem; persze az sem volna helyes, ha abban a tökéletlen formában vennénk át tőlük, ahogy még ők használták. Ez egyszerűen azt jelenti: útját veszített és útkereső korokat vizsgálva, különösen, ha ez a kor közel áll hozzánk, azaz a népek, társadalmak között fejlett a szellemi javak cseréje, levegőben lóg az az irodalomkutatói és esztétikai eljárás, amely minden jelenséget önmagából vagy csak annak a társadalomnak életéből akar megmagyarázni, ahol az adott jelenség feltűnt. Az ilyen szűkkörű értelmezés szándékával, — gondolom, a kutató munkát is illethetjük a „provinciálista” szóval, és akkor ez tipikusan provinciálista vonás — sokszor találkozunk az elmúlt években.

A hatások kutatása, megállapítása nélkül nem fogunk tisztán látni a XIX. sz. utolsó harmadának irodalmában sem, annál kevésbé, mert ez a korszak már jellegénél fogva is predestinálva van a kívülről jövő hatások megjelenésére: az ország elmaradottsága a fejlett külországokkal való szoros szellemi kapcsolattal (természetesen erősen egyoldalú kapcsolattal) társul, a zavaros, kavargó, kialakult erővonalakat nem mutató magyar társadalmi helyzetben nem formálódhatnak meghatározott ideológiai rendszerek, kívülről pedig szakadatlanul áramlanak be az országba az új eszmék. S ha ezek az eszmék nem is hatnak a kor nagyjaira — ennek is megvannak az okai, de ez most kevésbé érdekel bennünket — annál inkább fontosak